

РАДОСЛАВ ГАЋИНОВИЋ*
Институт за политичке студије
Београд

УДК 94(439).2:325
Монографска студија
Примљен: 05.12.2013
Одобрен: 17.01.2014

КОЛОНИЈАЛНА ПОЛИТИКА АУСТРОУГАРСКЕ ПРЕМА БАЛКАНСКИМ ПРОВИНЦИЈАМА ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

*Ако чините добро, чините га за се-
бе, ако чините зло, чините га себи.*
Ганди

Сажетак: Овај рад је покушај аутора да подсети научну јавност на бурне догађаје са почетка XX века, као и да укаже на насиље Аустро-Угарске монархије према Србима на простору Балкана. Очито Аустро-Угарска се према балканским народима понашала као колонијална сила, тј. метропола према провинцији на најгрубљи могући начин. Своју економску моћ демонстрирала је царинским ратом од 1906 до 1911, када је сматрала да ће Србију економски уништити. Друштвена неједнакост у Босни и Херцеговини коју је свесно успоставила Аустро-Угарска Монархија узрок је стварања разних политичких фракција код Срба у Босни и Херцеговини, па се може рећи да је и узрок револуциоанрне делатности „Младе Босне”. Аустрија је те разлике очигледно знала искростити, уз помоћ њеног политичког принципа *divide et impera*. У анализи односа периферије и метрополе на почетку XX века, а у време владавине Аустроугарске монархије на Балкану овај рад треба дати одговор на питања која првенствено дефинишу периферију и метрополу и њихов однос, односно насиље метрополе над периферијом, које је Аустро-Угарска у континуитету примењивала. Овај приступ се у раду анализира са политичког и правног аспекта. У тој анализи се полази од Веберове тезе да „нерашчлањена разноврсност чињеница не доказује да треба створити нејасне појмове, него обратно: да оштре (‘идеалнотипске’) појмове треба правилно примењивати

Кључне речи: Аустро-Угарска, метропола, колонијализам, провинција, царински рат

* gacinovicr@gmail.com

Продирање капитализма у Босну и Херцеговину показује све типичне индикаторе капиталистичког освајања провинције од стране метрополе, чије су карактеристике: велика улога државног капитализма, неограничена и пљачкашка експлоатација природних богатства од стране приватног капитала, спречавање развика домаће индустрије потрошних добара, максимално искоришћавање јевтине радне снаге и чисто политички мотиви у привредно-политичким мерама.

Међутим, за консолидовање и стабилизацију тек освојене позиције у етапном наступању Аустроугарске монархије на Балкан, није било довољно само привредно деловати. Требало је интензивирати и политичку активност. И након великих напора Аустроугарске монархије да у Босни и Херцеговини стабилизује своје позиције као метропола, у крајњем смислу (уместо очекиваних резултата) чекао ју је потпуни неуспех. Дакле, Беч није успео да оствари јасно искристалисану босанско-херцеговачку политичку концепцију, није успео да већ постојећа национална и политичка стремљења повеже и амалгамира, и зато је у другом периоду своје владавине – после смрти Бењамина Калаја (Benjamin Kállay), напустио углавном све те покушаје и настојао да политички завлада земљом искоришћавањем постојећих националних, верских и социјалних супротности, у чему је, уосталом имао много више успеха. Операционализацију својих намера желео је остварити кроз низ политичких мера. *Прва*, на велико замишљена акција била је Калајева мисао о формирању босанске нације. Као савестан и педантан бирократа он је одмах, не губећи времена, створио спољне амблеме те своје „*нове нације*”: грб и заставу, а српски и хрватски језик прогласио је једноставно босанским. И онда је административно ликвидирао Србе и Хрвате у Босни, изјавивши да у њој нема ни Срба ни Хрвата, него само Босанца.¹ У том духу редигован је и лист „*Бошњак*”, који је издавала окупациона влада. Али, све је било узалуд. Сем неколицине муслимана, нико се није прихватио ове Калајеве идеје. *Друга* политичка мера била је нерешавање аграрног питања. То је био најтежи и најкомпликованији проблем пред којим је стајала Аустроугарска администрација. Без решавања аграрног питања, Аустроугарска монархија је морала рачунати на све отвореније непријатељство и на све борбенији национализам српског народа, а суочавала се и са оштром опозицијом муслимана. Настојећи да нађе једно средње решење, које би задовољило и беговат и бар

¹ Интересантно је да се Франц Фердинанд вратио на ову мисао 1914. године. Дан пре атентата он је, према г. Боривоју Јевтићу, рекао: „*Скините те заставе. Ја не познајем овде никаквих Срба и Хрвата. Ја знам овде само за Босанце.*” – Боривоје Јевтић: *Сарајевски атентат*, стр 32, Сарајево, 1923.

један део Срба, она је успоставила формулу о факултативном откупу кметова, која је постала закон 1911. године. Тиме је придобила муслимане за себе, и искористила прилику да на том питању отворено разједини Србе, међу којима је настао јаз не само услед интригантске и маневарске политике Беча, како то често жели да се прикаже, него услед супротности које су се родиле новим економским и социјалним развојем Босне и Херцеговине. Задржавајући феудалне односе, Аустрија није имала намеру да тиме стварно помогне економски муслиманима, јер је услед све већег развоја новчане привреде и новог начина живота беговат је (и поред задржавања својих привилегија), стварно све више економски слабио и све се више задуживао. Једини циљ Беча био је политичко придобијање муслимана. То је постигнуто. Што је босанско - херцеговачка пољопривреда од тога трпела, па према томе и цела привреда земље, за Аустрију није било важно. Она је радила на привредном подизању земље само уколико је то било у њеном интересу. *Трећи* покушај политичког освајања Босне и Херцеговине, по замисли је у политичком смислу најпримитивнији, по изгледима најбезизгледнији, а по неуспеху највећи и најочевиднији. За њега се није аустријска управа службено везала, али га је без резерве помагала. То је католичка акција и прозелитизам² врх босанског надбискупа Штадлера. Сем стварања великог политичког утицаја код Хрвата, ова акција је доживела потпуни неуспех и изазвала јаку реакцију и Срба и муслимана.³ Према томе, може се закључити да, супротно привредној политици, која је дала позитивне резултате, без обзира на њене мотиве, чисто политичка активност Аустрије није имао великог успеха. Претварање новчане привреде у натуралну, развој капитализма у земљи, стварање и јачање самосвесне грађанске класе и, као логична последица тога стварања, јачање класних супротности међу Србима, изазвали су политичко нејединство у српском народу и стварање политичких фракција са разним интересима, разним захтевима и разним методама борбе. Услед овог развоја и сенка окупације и националног угњетавања није једнако тамна за све друштвене класе. Друштвена неједнакост у Босни и Херцеговини коју је свесно успоставила Аустроугарска монархија узрок је стварања разних политичких фракција код Срба у Босни и Херцеговини, па може се рећи да је и узрок револуционарне делатности „Младе Босне”. Аустрија је те разлике очигледно знала искористити, уз помоћ њеног политичког принципа

² *Прозелитизам* – упорно, ревностно настојање да се припадник неке друге вере веже за своју веру – идеологију (Иван Клајн и Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2008, стр. 1001),

³ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, Култура, Београд, 1945, стр. 56 – 58,

divide et impera. Сенку Аустрије, међутим, са великом разликом у тону, од светлосиве до скоро црне, узимали су као једнако сенчену, могло би се рећи да је то социјални далтонизам, односно тачније: то је потпуно слепило.⁴

Доминација центра над периферијом

У анализи односа периферије и метрополе на почетку XX века, а у време владавине Аустро-Угарске Монархије на Балкану треба дати одговор на питања која првенствено дефинишу периферију и метрополу и њихов однос, односно насиље метрополе над периферијом, које је Аустроугарска у континуитету примењивала. Овај приступ треба анализирати са политичког и правног аспекта. У тој анализи треба поћи од Веберове тезе да „нерашчлањена разноврсност чињеница не доказује да треба створити нејасне појмове, него обратно: да оштре (идеалнотипске) појмове треба правилно примењивати.”⁵ Дакле, реч *метропола*, потиче од грчке речи *metropolis*, што значи град, матица, главни град; а енгл. *metropolis* значи град, главни град. Поред ових значења у старој Грчкој, метропола представља град који је имао своје колоније, град – матица. У међународним односима до друге половине XX века, метропола је била држава која је имала колонијалне поседе над којима остварује своју власт, а реч провинција потиче од латинске речи *provincia*, што значи већ освојена земља, а у енглеском језику *province*.

Наиме, док су на Западу снажне династије контролисале одређену територију, у Средњој и Југоисточној Европи династије се нису везале уз тачно одређену територију и поданике, а касне и остали процеси модернизације (индустријализација, урбанизација, демократизација политике, интеграција нације). Због тога је то простор „закашњелих нација” (*Helmut Plessner*) и „дугог трајања XIX века”, у којем у се *ancien régime* још дуго након свога слома на Западу успио одржати. Термином се *ancien régime* овде – треба поновно нагласити – означава владавински поредак који има хибридна својства, односно представља мешавину старог система и значење модерне државе. Управо та немогућност преовладавања старог и довршење процеса модернизације обилковала је главно значење *ancien régime*: *ancien régime* је устројен као империја у којој центар доминира над периферијом; власт и власништво нису одвојени, него вреди формула: *што више власти, то више власништва*; власт,

⁴ Исто,

⁵ Weber, *Agrarverhältnisse im Altertum*, u: *Gesamelte Aufsätze zur Sozial – und Wirtschaftsgeschichte*, Tübingen, 1929. (pretisak 1988), 280 (prev. T.C.)

надаље, формално припада држављанима као носиоцима суверенитета, но фактички је у поседу монарха; монарх је уједно и најбогатији појединац; он контролише присвајање материјалних добара и додељује разне привилегије и постоји дихотомна подела на богату мањину и сиромашну већину.⁶

У разматрању односа центар-периферија важно је анализирати и неомарксистичку теорију светског поретка Имануела Валерштајна (*Immanuel Wallerstein*), у којој се анализира концепт центар/периферија у веома разрађеној форми. Валерштајнова теорија показала се популарном, пре свега, у области економске историографије, а инспирисала је између осталих немачког историчара Ханса Хајнриха Нолтеа (*Hans Heinrich Nolte*) и његов истраживачки тим да помоћу ње истражују унутрашње периферије у Европи и њихов однос према центру на различитим нивоима, не само на светском или међународном, него и на регионалном, или у оквиру једне државе. Овакав приступ би се, могао и применити на Хабзбуршку монархију, у којој се веома лако открива више центара (поред Беча и Будимпеште и Праг, на пример, игра значајну улогу) и различите унутрашње периферије, зависно од тога из које перспективе и у ком правцу се анализира.⁷

Савремени колонијализам показује своја два различита али повезана лица. *Прво* његово лице обликовале су историјски настале административне установе западне Европе (и, у кратком периоду, Јапана) у Азији, Африци и у обе Америке. Тај феномен је настао у XVI веку и углавном је нестало средином XX века. У *својој другој* инкарнацији ко-

⁶ Мада су постструктуралистички мислиоци већ деконструисали контрастивни пар центар/периферија као једну од водећих хијерархијских дихотомија (*подела на два дела или две врсте*) западне цивилизације, ипак се стиче утисак да се, без обзира на његову проблематичност, овом моделу и даље придаје приличан значај унутар дискурса. Зато се намеће скоро нерешиво питање: „Да ли се он може схватити као категорија која одређује интерну организацију проучаваних феномена, или пак као придодата категорија њене екстерне анализе,“ (Тихомир Ципек, *Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца - ancient régime*, Загреб, 1998, стр. 2292-293),

⁷ Познати балканолог Габријела Шуберт (*Gabriella Schubert*) у свом тексту „Имагинарне географије периферије,“ истиче да је Балкан растргнут на попрштну европских парадигми и разматра периферну позицију која је Балкану додељена на когнитивној мапи Западне Европе. За разлику од позитивније вреднованог региона Средње Европе, Балкану се од почетка XX века у западноевропском (јавном, научном, новинарском...) дискусу приписује цео списак негативних особина, чинећи га тамном страном европске самосвести, сметлиштем негативних карактеристика насупротив којих се изградила позитивна слика о европским Европејцима и цивилизованом Западу (Габријела Шуберт, *Имагинарана географија „Балкана,“ из супротних перспектива и њихове манифестације у књижевним делима*, Зборник радова „Слика другог у балканским и средњоевропским књижевностима,“ Институт за књижевност и уметност, Београд, 2006, стр. 17-21),

лонијализам је донео вредности, ставове и стереотипе који се везују за колонијалне владавине од којих ће се свет споро опорављати, ако се уопште и опорави.⁸

Када су колонијална царства достигла свој врхунац – у првим деценијама XX века – већина научника се сложила да је колонијализам имао свој почетни и средњи период развоја, и да је, логично, доживео свој крај. Колоније су представљале само нови облик царства који су смислили и развијали Европљани од XVI века па надаље. До 1900. године готово свако друштво изван Европе је постало или је већ било колонија неке европске државе. Научници су расправљали о разликама између холандске енергичности и португалске летаргичности, француске асимилације и британске индиректне управе, али су то били само национални облици у којима се испољила општа природа европског колонијализма. Он је зачет силом и претњом када су гувернери одговорни европским државама, преузели и почели да врше власт. Чинило се да је беда већина колонизованих народа и њихових привреда била последица штетног утицаја колонијалне политике и њеног програма. А када су колонијалне државе осетиле сигурност, почеле су да све више задиру у живот својих поданика, па је незадовољство људи наговештавало крај те колонијалне епохе.⁹

Дакле, тек што су колонијални моћници спаковали кофере за повратак у метрополу из периферије и најмања ситница онога што се знало о колонијализму доведена је у питање. Право нација на суверенитет условило је потребу да се дефинише појам нације. Ове дисхармоничне тенденције потхрањују постмодернистичке критике академског позитивизма. Уместо да се баве углавном политичким и економским појавама, неки научници у новијим радовима истичу културни садржај и способност колонијалних култура да преживе крај формалне колонијалне владавине. Теорије постепеног човековог напретка претрпеле су највећи неуспех. Колонијализам није уосталом представљао аномалију, нити је био ограничен временом и простором. Неки теоретичари сматрају да га у својој природи носи западно просветитељство, па наводе, на пример, Џона Лока, који је сматрао да је „*Бог створио свет за све људе, али како им га је даривао зарад користи и највећих животних угодности које из њега могу извући, стога му је наум сигурно био да га у руке преда вреднима и рационалнима*”. У оригиналном делу Едварда Саида Оријентализам (*Orientalism*) и у књизи Култура и империјализам (*Culture*

⁸ Доналд Денон, *Колонијализам*, Енциклопедија друштвених наука, Приредили: Адам Купер и Џесика Купер, Том I, Службени гласник, Београд, 2009, стр. . 630

⁹ Thomas, N, *Colonialism 's Culture*, New York, 1994, стр. 51,

and Imperialism), као и у многим радовима групе аутора изгнаника из јужне Азије, окупљених на пројекту под називом „Маргиналне студије” (*“Subaltern Studies”*), наводи се да колонијализам није везан за неку довршену епоху и да не означава неки одређени скуп установа. Деколонијализација стога захтева нешто више од примене техничких решења за материјалне проблеме. Колонијална апологетика и тријумфалистичке теорије о антиколонијалном национализму представљају два лица исте медаље, оне нису ништа друго до замена за теорије постепеног, еволутивног развоја друштва које искривљују уместо да расветљавају догађаје у прошлости и садашњости.¹⁰

Епоха развоја овако схваћеног колонијализма поклапа се с временом истраживачких путовања и географских открића, крајем XV в. и почетком XVI в., с тим да су тадашње велике поморске силе оснивале своје колоније¹¹ (насеобине својих поданика) и трговачке станице у земљама које су открили њихови морепловци. Тако је Шпанија успоставила власт над великим просторствима у Средњој и Јужној Америци, Португал дуж обала Африке и Индије итд. Касније су ове, али и неке друге велике државе предузеле нова освајања, овај пут нарочито продором са обале у дубину копна односних подручја. Иако у поређењу са античким светом постоји веза у имену и његовом значењу (насеобине у иностранству), разлике су очигледне. Стари народи су своје колоније подизали углавном у областима Медитерана и Црног мора и то ради развоја трговине са овим подручјима. Касније колоније су стваране

¹⁰ Доналд Денон, *Колонијализам*, Енциклопедија друштвених наука, Приредили: Адам Купер и Џесика Купер, Том I, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 632,

¹¹ *Колонија* (од лат. *colonia*, насеобина, насеље, сеоско имање; енгл. *colony*) 1. У античком свету, назив за насеља (обично прекоморска) грађана једне државе (града) ван њених граница, а нарочито за насеобине Старих Грка, осниване у VIII-VI в. п. н. е. на сицилијанским, јужноиталијанским, црноморским и другим обалама (Сиракуза, Неаполис, Масилија, Визант, Гела, Ким, Сибарис, Кротон, Тарент и др.) Неке од ових колонија толико су се развиле да су оснивале и сопствене „колоније-кћери”, (тако је нпр. Гела основала Акрагас, Сибарис је основао Посејдонију итд.). Једна од особености ових првих колонија јесте то да су се оне по правилу оснивале на до тада пустим (ненастањеним) местима тј. нису подразумевале отимање земље од локалних становника. 2. У новијој историји тако се назива несамоуправна територија, подвргнута неограниченој власти одређене државе (метрополе) од које је најчешће просторно знатно удаљена (колоније европских држава у Африци, Америци и др.). Њено становништво не чини (или чине у релативно малом броју) изворни грађани метрополе, већ припадници других, домородачких народа, присиљених да трпе власт колонијалне силе која заправо врши економску експлоатацију њихове земље користећи је као извор сировина и тржиште за пласман сопствених производа. Некадашње велике колонијалне силе биле су Португал, Шпанија, Велика Британија, Француска, Холандија, Немачка, Јапан и др. (Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 420),

углавном ван Европе, а ради освајања, пљачке и свеколике експлоатације заузетих подручја и њихових становника.

Идеологија и пракса колонијализма

Колонијалне силе закључиле су и посебне уговоре у вези са колонијалним освајањима (поделом света) којима су прецизирале правила окупације до тада незаузетих територија. Последња велика подела колонија извршена је на Берлинској конференцији 1855. године. Све после тога значило је заправо поновну прераспodelу већ подељеног света.¹²

Иако је већина колонија била потпуно обесправљена и укључена у територијалне поседе метрополе, поједине међу њима (посебно оне које су биле географски знатно удаљене од метрополе и којима су управљали разни вицекраљеви, гувернери и сл.) уживале су у разним периодима извесне облике аутономије, укључујући и макар елементарне облике међународноправног субјективитета, посебно у време када је ослабила власт колонијалне силе, одн. у дужем или краћем периоду пред стицање независности. Најпознатија колонија у Европи јесте Гибралтар, такође под британском влашћу. Овај термин често се користи за означавање грађана једне државе који живе у туђини, а међусобно су мање-више тесно повезани. Премда може обухватати и лица трајно настањена у другој држави (тј. емигранте), најчешће се везује за оне грађане односно државе који дуже, али ипак привремено бораве у страниој земљи (чланови особља дипломатско-конзуларног представништва, дописници новинских агенција, трговински представници, радници на привременом раду и сл., као и чланови њихових породица). У прошлости, војна колонија је била територија дуж границе на којој су насељени војници.¹³

¹² Ближе гледајући 1900, на самом почетку XX века, од укупно 132,8 мил.км квадратних, колика је површина познатог света, колоније су заузимале укупно 79,2 мил.км квадратних или чак 59,4%. Највеће поседе имала је Велика Британија (32,7 мил.км квадратних), затим Француска (11,0 мил.км квадратних), Немачка (2,6 мил.км квадратних), Белгија (2,4 мил.км квадратних), Португал (2,1 мил.км квадратних), Холандија (2,0 мил.км квадратних), САД (1,9 мил.км квадратних), Италија (0,5 мил.км квадратних), Шпанија и Данска (са по 0,2 мил.км квадратних) итд. Сматра се да је 1914.на колоније отпадало чак 57,9% Земљине површине и 34,3% светског становништва. Тако су нпр. пред почетак Првог светског рата у Африци постојале само три суверене државе – Египат, Либериа и Етиопија. Још 1923.колоније Велике Британије биле су веће од своје метрополе, по броју становника 9,2 пута, а по површини територије – 176 пута(Исто, стр.420),

¹³ Колонијалним раздобљем сматра се епоха нововековног колонијализма од открића Америке 1492. до краја Другог светског рата 1945. године. Ово је тесно повезано с нас-

Колонијализам настао од лат. *colonia*, насебина, насеље, енгл. *colonialism*) и представља: Подјармљивање одређене земље (колоније) од стране неке државе (метрополе) у циљу пуне економске експлоатације, али и припајање сопственим територијалним поседима; однос између метрополе и колоније који се огледа у наметању колоније неограничене власти метрополи економској експлоатацији природних богатстава колоније; политика колонијалних сила која се огледа у настојању да се стекну нове колоније и задрже старе; доктрина која оправдава колонијална освајања и колонијалне односе.¹⁴

Идеологија и пракса колонијализма доживљава свој врхунац кроз империјализам. Према историчару Philipu Curtinu, колонијализам је „*владавина од стране народа који припадају другачијој култури.*” Но да би се јасно интерпретирао модерни колонијализам, треба разјаснити оба елемента и наведене дефиниције, владавина и припадност другачијој култури. Колонијални господари одузимају целом друштву могућност сопственог развоја. Тим развојем управљају странци вођени пре свега својим привредним интересима. Још једна врло важна карактеристика колонијализма је у светској историји ретко виђено одбијање колонијалних господара да успоставе културолошку везу с народима којима су господарили.

Империјализмом се означавају све активности које требају послужити изградњи трансконтиненталних империја. Ту уз јасну намеру поново наметнути сопствене националне интересе спада и моћ за спровођење тих интереса у међународном систему. При томе, империјализам преко колонијализма прелази у светску политику, у којој колоније врше циљ саме по себи, постају извор моћи које се могу замењивати у глобалној борби за моћ. Осим тога, империјалне силе (као на пример Британска империја у XIX и XX веку) имају привредни и политички утицај који надилази подручја директне колоније. То се показало ефикаснијом методом владања. Како империјализам у себи садржи способност обухватања великих привредних подручја, само се Велика Британија и САД могу сматрати потпуно развијеним империјалним силама. Француска, Немачка, Русија и Јапан или нису биле довољно дуго присутне на светској сцени, или су биле привредно преслабе за пробој на удаљена тржишта.

танком и ратвојем капитализма (Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр.419-420),

¹⁴ Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр.421,

Колонијализам је појам који дефинише праксу где поједине државе шире свој суверенитет изван матичне територије кроз оснивање колонија, односно зависних подручја чије се домородачко становништво ставља под непосредну власт или их исељава. Колонијализам је такође, и назив за идеологију којом се оправдавају такви поступци, најчешће кроз разне верске и расне доктрине о супериорности одређене вере, расе или културе над верама, расама и културама народа и подручја над којима се врши политика колонијализма. Појам колонијализам је блиско повезан, али не и истоветан са појмом империјализма. У XX веку је стекао пежоративно значење, јер се повезује с угњетавањем азијских, афричких и латиноамеричких народа од стране европских колонијалних сила. У историји су познате три врсте колонијализма:

1. *Класични колонијализам* – води потпуном (политичком и економском) потчињавању народа и држава, да би се овај циљ постигао, често је примењивана и оружана сила.¹⁵ Након што слободне земље постану колоније других земаља, постају и бесплатан извор сировина и јефтине радне снаге, а метропола добија ново тржиште за извоз робе и капитала. У последње време класичан колонијализам се распада. Процес деколонизације се није развијао једнако брзо у свим деловима света. Северна и Јужна Америка ослобођене су још у XVIII и XIX веку, а Африка и Азија у XX веку.

2. *Неоколонијализам* – представља новији облик колонијализма. Настаје и развија се у XX веку. Његови главни носиоци су високоразвијене земље. *Суштина неоколонијализма је у томе што се земљама, у мањој или већој мери, признаје политичка независност, али се у економском смислу оне доводе у зависан положај.* Метропола улаже капитал у

¹⁵ *Колонијалне трупе* (енгл. *colonial troops*) У доба колонијализма: 1. у најширем смислу, све трупе које су колонијалне силе упућивале у друге делове света ради колонијалних освајања и очувања свог статуса у колонијама; најчешће су биле састављене од држављана метрополе; 2. у ужем смислу, специјализоване јединице (посебно одабране, обучене, опремљене и сл.) формиране специјално за вршење борбених задатака у колонијама; прве такве трупе јавиле су се у Француској у XVII веку, као чете морнаричке пешадије, а затим њихов број расте, с тим да их урбзо формирају и друге државе; коришћене су углавном у Африци, Азији и Северној Америци; касније се у неким случајевима формирају, макар делимично, из састава домородаца, одн. од држављанаразних држава (разне легије странаца) с тим да су официри увек држављани метрополе; 3. у посебном значењу, назив за војне јединице које су колонијалне силе формирале од становника колонија, њиховом насилном мобилизацијом, ради коришћења у ратовима на другим просторима; такве трупе бориле су се и у Првом и у Другом светском рату; њихов старешински кадар, а у првом реду официрски састав, био је по правилу искључиво из метрополе (Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010, стр.421)

онај сегмент производње за који мисли да ће најбрже остварити профит. Оваква врста колонијализма се најчешће јавља између бивших колонија и метрополе. Појавом неоколонијализма, наставља се експлоатација природних богатстава сиромашних земаља света.

3. *Технолошки колонијализам* – настаје као вид зависности једне државе од друге, без обзира на њену моћ или војну снагу. Наука постаје основни носилац технолошког напретка, па стога све земље теже ка што већем технолошком напретку, како би могле своје производе да продају на већем тржишту. Пратећа појава технолошког колонијализма је куповање (врбовање) висококвалификованих стручњака. На овај начин, фаворизује се мали број држава које су водеће у некој области научном или технолошког развоја. Колонијалном клаузулом колонијалне силе су постизале да се одредбе одређених међународних уговора не примењују на њихове колонијалне поседе, чиме су себи остављале одрешене руке.¹⁶

Колонизација је израз који у најширем смислу означава досељавање, односно долазак одређених организама(биљних и животињских врста) на подручје на коме претходно нису трајно живели. У том, ширем, смислу се почео користити тек од биолога у XIX веку. У свом ужем смислу се под колонизацијом подразумева искључиво досељавање људи – *колониста* на неко подручје, и то најчешће добровољно, организовано и планирано.¹⁷

Уважавајући научна тумачења појмова: колонијализам, метропола, провинција до почетка XX века, али и пре може се поуздано тврдити да је Аустро-Угарска Монархија поставила себи циљ, да постане велика колонијална сила по угледу на већ постојеће колонијалне силе. Центар је видела у Бечу, а периферију на простору Балкана. Ако би суверено овладала простором Балкана њене аспирације би биле даље наступање према истоку. Босна и Херцеговина је била аутентичан пример провинције са свим њеним карактеристикама потчињености метрополи, због чега је и наступила масовна самоорганизација грађана Босне и Херцеговине и припрема за борбу за постојање и опстанак.

¹⁶ *Колонијална клаузула* (нлат. *Colonialis*, који се тиче колонија, клаузула, одредба; енгл. *colonial clause*) 1. Одредба међународног уговора којом се уређује примена уговора на несамоуправне територије (колоније), тако што се прецизира да ли ће се на њих односни уговор применити и под којим условима. У том смислу, под „колонијама„ се, поред правих колонија, понекад подразумевају и територије под старатељством, одн.разни облици зависних држава (протекторати, вазалне државе). 2. У ужем смислу, одредба међународног уговора којом се напросто искључује примена тог уговора на све или само неке несамоуправне територије под управом државе уговорнице.(Исто, стр.421.),

¹⁷ Ankerl Gay, *Coexisting Contemporary Civilizationns*, INU Press, Geneva, 2000 p. 341,

Дакле, сарајевски атентат се мора, као друштвена и политичка појава, квалитативно изједначити са империјалистичком стварношћу ма колико он у њој био мален, безначајан и споредни догађај. Проблем се састоји у томе да се одреди његов квантитативни удео и његов ранг. Величина удела или висина ранга не мењају ништа суштину проблема, да је сарајевски атентат као последица једног стања саставни део империјалистичког комплекса, који је неминовно водио рату.¹⁸ Јер, управо Аустроугарске метрополе су Босну и Херцеговину сматрале најнижом периферијом из које треба узети сировине, а народ Босне и Херцеговине држати у вазалском односу према монархији, као империји. Самим тим, и сарајевски атентат је водио рату (наравно под претпоставком да се друштвене и политичке прилике нису измениле) – па чак и да рат није одмах после њега избио.

Царински рат – бечка промоција економске моћи

Економску блокаду Србије спровела је Аустро-Угарска Монархија као одговор на непослушност Србије, на коју је монархија била већ навикнута. Та блокада је била и промоција Аустро-Угарске економске моћи, позната као „царински рат”. У превазилажењу тих активности неопходно је било успоставити преговоре између Србије и Аустро-Угарске око склапања новог трговинског споразума. Аустроугарска је тада инсистирала да се склапање новог споразума услови раскидом трговинског споразума Србије са Немачком и Царинског савеза са Бугарском, поред тога што је инсистирала да Србија набави топове из „Шкодиних” фабрика. Затим, Аустро-Угарска је тражила за себе клаузулу највећих повлашћења и то без узајамности. Србија је, међутим, већ била направила прве кораке ка привредној еманципацији од Аустро-Угарске и више није могла да трпи диктате из Беча. Аустро-Угарска је зато прекинула преговоре и јануара 1905. године забранила увоз пољопривредних производа из Србије. Србија је, такође одговорила забраном увоза аустроугарске робе у Србију. Дакле, царински рат је изазвала Аустро-Угарска са циљем да Србија постане њен вазал. До првих неспоразума дошло је непосредно после свргавања династије Обреновића, за чије време је Аустроугарска од Србије направила своју провинцију. Царински рат је подстакао већ пробуђени српски патриотизам, па Србија више није желела господара.¹⁹

¹⁸ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, Култура, Београд, 1945, стр. 23,

¹⁹ *Историја српског народа* – група аутора, „*Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918.*”, шеста књига, I том, Друго издање, Српска књижевна задруга, Београд, 1994, стр. 155-157,

Кад је Аустро-Угарска дипломатија сазнала да је између Србије и Бугарске дошло до неког споразума, и кад је крајем 1905.године било објављено постојање српско-бугарског царинског савеза, склопљеног 22.јуна те године, прекинула је Аустро-Угарска влада трговачке преговоре са Србијом. Она је тражила, да се одмах тај уговор откаже. Кад Срби на то нису пристали, Аустрија је покушала да примора Србију на попуштање привредним репресалијама, које су се претвориле у прави царински рат. Аустро-Угарска влада била је уверена да Срби тај привредни рат неће моћи издржати, јер је главни извоз дотад је био упућиван скоро искључиво на аустријска и угарска тржишта. У току тог царинског рата аустријска влада је постављала као услов Србији за обнову трговачког уговора још и то, да мора у њеним фабрикама оружја набавити извешан број топовских оруђа, које је она намеравала купити тамо, где јој буде најповољније. Такво понашање Аустро-Угарске монархије наишло је на осуду код свих великих сила, а Енглеска је одлучила да обнови дипломатске везе са Србијом. Српска влада није хтела прихватити дрске захтеве Аустроугарске монархије из разлога, што би то додатно охрабрило монархију да у свом понашању настави дотадашњи начин понашања, тј. насиље које никако Србија није могла да прихвати.

Не треба губити из вида да је тада Србија чинила огромне напоре да ојача своју војну силу, као и да среди државну администрацију, која за време Обреновића сигурно није била на завидном нивоу. Све је то изазвало ванредно огромне трошкове који су били неподношљиво оптерећење за државне приходе, који су годишње износили једва 87,6 милиона динара. Држави дуг је у то време износио 461 милион динара са годишњом отплатом од 23 милиона динара.²⁰ Пред крај владавине краља Александра Обреновића посебно су били изражени знаци одлучности јавног мњења у Србији за промену врло нарушених односа унутар институција државе. Велике силе су, такође, схватиле да је неминовна промена власти у Србији, јер, тако стање више заиста није могло опстати. Сама погибија краља била је очевидна последица незадовољства и тежње за бољим животом и светлијом будућношћу. У завери против краља учествовали су претежно официри, али је незадовољство захватило све слојеве, нарочито интелектуалне и грађанске.²¹

²⁰ Др Животије Ђорђевић, *Сатирање српства у XIX и XX веку, Том I*, Драслар партнер, Београд, 2012, стр. 95-97),

²¹ *Страдија* Радоја Домановића, која уметнички није била од вредности, политичке басне и песме Милорада Митровића, оштри чланци *Одјека*, критички став *Српског књижевног гласника*, који је, покренут 1901.године, под уредништвом Богдана Поповића, окупио око себе све што је у књижевном свету Србије било најбоље и што се, у мањој или већој мери, није слагало с режимом, уносило је у српско друштво дух отпора,

У официјерском кору, уместо кастинске издвојености, почела се све више осећати непосредна повезаност с народом. Народ је убрзано стицао поверење у војску и истицао своју верност држави и одлучност у заштити њених интереса. Млађи официри високо мотивисани прелазе у састав четничких формација да се боре на територији Старе Србије и Македоније, док су старији официри били посвећени усавршавању својих знања из области стратегије и тактике ратовања и путовањима по српским земљама. Једно време и међу официрима било је оштрих неслагања, тј. између оних који су учествовали у завери, и њихових противника, али их је измирила опасност пред заједничким непријатељем.

Коалициони режим је ускоро замењен хомогеном владом Николе Пашића. Циљ владе био је консолидација тешког економско - финансијског стања, изградња националне економике и индустрије, како би се економски развој Србије подигао на што већи ниво и она постала економски независна у односу на аустроугарску економику, у чију је зависност ставила династија Обреновића. На тој линији је влада Пашића у марту 1904.године донела аутономну царинску тарифу, а у новембру је закључила трговински уговор с Немачком. Влада је затим у Француској закључила зајам од 11 милиона франака да би извршила набавку артиљерије за своју војску, а и да би омогућила изградњу нових железничких пруга. Тим је отворено тзв. „топовско питање”. Аустро-Угарска није никако могла да прихвати такву политику српске владе. Посебно је за њу било неприхватљиво да Србија набавља оружје-топове на другој страни, јер је Аустро-Угарска посебно била заинтересована за продају топова и због тога што је Фрањо Фердинанд (*Franz Ferdinand von Österreich – Este*) имао своје акције у „Шкода” фабрикама. Изгледа да су нека неслагања Двора и Црне руке са Пашићем, уз помоћ тајних служби Аустро-Угарске Монархије, довела до обарања Пашићеве владе, па је нову хомогену владу, у име Самосталаца, образовао Љубомир Стојановић,

критике, тражења нових стварних и моралних вредности. Ведри стваралачки дух Јована Цвијића, који је веровао у праснагу своје расе, јачао је веру и упућивао на нове видике. У српском друштву никад није било боље, позитивније и чак стваралачке критике, као тада. То је доба Љубомира Недића, Богдана Поповића, Јована Скерлића, Павла Поповића. Тад почиње свој научни успон изузетно даровити Слободан Јовановић. У поезији од почетка XX века развијају се с новом снагом Јован Дучић и Алекса Шантић, а јавља се Милан Ракић: у приповеци, у пуној снази, стварају тада Симо Матавуљ и Стеван Сремац, док се лирски приповедач мачванског села, Јанко Веселиновић, био већ шаблонизовао и истрошио. Приповедачки подмладак представљали су по таленту најснажнији Борислав Станковић, Иво Типико, Радоје Домановић, Светозар Ђоровић и Петар Кочић. Бранислав Нушић налазио се тад у служби реакције и имао је у то доба најслабији период свог стварања (Владимир Ђоровић, *Историја Срба*, Домино Фер – наша књижара, Београд, 2011, стр. 671-754)

који је организовао спровођење нових избора. Пашић је био против такве краљеве одлуке поткрепљујући свој став чињеницом да Радикалска странка има парламентарну већину и да као таква, једино она има право да спроводи изборе.

Са Бугарском је склопљен уговор 1905. године што је значило кршење Тајне конвенције. То је значило да је Аустро-Угарска затворила своје границе за размену било какве робе са Србијом, отпочео је Царински рат 1906-1911. године. Србија је неочекивано нашла излаз из привредне кризе, железницом је почела да тргује са Бугарском и Грчком, а пловидбом преко Дунава, развила је и трговину са Немачком, Великом Британијом и Холандијом. Сасвим неочекивано за ситуацију, српска привреда и трговина почела је да се развија брже него под утицајем Монархије. Аустро-Угарска је убрзо схватила да не успева у својим циљевима, јер се Србија све више осамостаљује. Постало јој је јасно да ће Србија ускоро представљати већу претњу, тим пре што пропагира уједињење свих јужнословенских народа у једну државу под њеним вођством. Та пансловенска идеја је претила да Монархију остави без великог дела територије будући да је обухватала Словенце, Хрвате и Босну и Херцеговину.

Литература:

1. Borivoje Jevtić: *Sarajevski atentat*, Sarajevo, 1923.
2. Ivan Klajn i Milan Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej, Novi Sad, 2008,
3. Veselin Masleša, *Mlada Bosna*, Kultura, Beograd, 1945,
4. Weber, *Agrarverhältnisse im Altertum*, u: *Gesamelte Aufsätze zur Sozial – und Wirtschaftsgeschichte*, Tübingen, 1929.
5. Gabrijela Šubert (Gabriella Schubert), *Imaginarana geografija „Balkana” iz suprotnih perspektiva i njihove manifestacije u knjižnjnim delima*, Zbornik radova „Slika drugog u balkanskim i srednjoevropskim književnostima”, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2006,
6. Donald Denon, *Kolonijalizam*, Enciklopedija društvenih nauka, Priredili: Adam Kuper i Džesika Kuper, Tom I, Službeni glasnik, Beograd, 2009,
7. Thomas, N, *Colonialism`s Culture*, New York, 1994,
8. Donald Denon, *Kolonijalizam*, Enciklopedija društvenih nauka, Priredili: Adam Kuper i Džesika Kuper, Tom I, Službeni glasnik, Beograd, 2009,
9. Boris Krivokapić, *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Službeni glasnik, Beograd, 2010,
10. Ankerl Gay, *Coexisting Contemporary Civilizationns*, INU Press, Geneva, 2000,

11. *Istorija srpskog naroda* – grupa autora, „*Od Berlinskog kongresa do ujedinjenja 1878-1918*”, šesta knjiga, I tom, Drugo izdanje, Srpska književna zadruga, Beograd, 1994,
12. Dr Životije Đorđević, *Satiranje srpstva u XIX i XX veku, Tom I*, Draslar partner, Beograd, 2012,
13. Vladimir Ćorović, *Istorija Srba*, Domino Fer – naša knjižara, Beograd, 2011,
14. Vladimir Dedijer, *Sarajevo 1914*, Prosveta, Beograd, 1961

COLONIAL POLITICS OF AUSTRO-HUNGARY TOWARD BALKANIAN PROVINCES AT BEGINNING OF 20th CENTURY

Summary: When analyzing a relation „centre-periphery“ it is important to take into consideration, among other theories, also a theory of World Order by Immanuel Wallerstein. In this theory Wallerstein analyzed the concept “center-periphery” in a very elaborated form. The Wallerstein’s theory became popular, amongst all other fields, in the field of economic historiography, too. It was inspired, in addition to other theoreticians, by German historian Hans Heinrich Nolte and his research team and relying on it the theory revolved around inner periphery in Europe and its relation with center in different levels – not only on the world or international level, but also on regional or domestic (within a state) level. This theoretical approach could be applied in case of Habsburg Monarchy, too, in which case it is easy to discover several centers (in addition to Wien and Budapest there is also Prague in this context of the center with its significant role) and different inner peripheries, depending on a perspective angle and direction of its analysis. As a colonial metropolis, Austro-Hungary finished its preparations for war long time before 1914. The war could have easily started in 1908 or in 1910 for that matter. It is certain that there was some talk about the war against Serbian during a meeting of William and Franz Ferdinand in Konopiste in 1914 before Franz Ferdinand departed on great maneuvers in Bosnia. Up to 1914 probably there had been finished all the warrelated plans, because the assassination was used as a reason for making the war in such a rapid and reckless way that it became obvious that the sorrow and lament over Franz Ferdinand and revolt that a member of “one common people” raised his hand to assassin “a sanctified imperial figure” were only a cloud of dust thrown to the eyes of whole world. Recklessness and furiosity of the attack on Serbia and refusal of any intermediate attempt to resolve the conflict amicably presented an obstacle to defenders of Austria and Germany who were trying in all possible ways to prove that they were provoked and almost enforced to start the war even if they did not want to do it. People of Bosnia and Herzegovina resisted invasion of the mighty enemy during its occupation, but without success. It should not be omitted that at that time Serbia made great efforts to strengthen its military power and to put in order its state administration which surely did not very properly functioned in time of ruling Obrenovics.

All these endeavors had caused extremely high expenditure which was unbearable ballast for the state budget which consisted of hardly 87.6 million dinars yearly. The state debt of that time was 461 million dinars with annual debt service of 23 million dinars. Prior to the end of reign of King Aleksandar Obrenovic there emerged very obvious signs of determination in public opinion in Serbia for a change of very strained relations within the state institutions. Great powers, too, understood that the change of government in Serbia was inevitable, because such state of affairs really was not capable of surviving anymore.

Key Words: Austro-Hungary, metropolis, colonialism, provinces, tariff war